

מ. י. ברדיטשבסקי וחובבי ציון באמריקה

מאת א. ר. מלאכי

ב

העליתי את התגובות למאמרו של מ. י. ברדיטשבסקי „רשות היחיד בעד הרבים“, שנתפרסם כמאמר ראשי ב„אוצר הספרות“, תרנ"ב, ושנתלה בו כתריאל צבי שרהזון ב„העברי“ כדי להתקיף את חובבי ציון באמריקה. במאמרו „מלחמה בעמלק“ ב„הפסגה“ (שנה ד', גליון 31, כ' כסלו, תרנ"ג), יאמר גיטלסון:

ב„העברי גליון 20 היה סופר אחד מחטט ב„אוצר הספרות“ ומתחת האוצר העלה ובל ותבן לעפריים... כי בחפשו חפש מחופש טעם לפגם למצוא מום ברעיון הישוב מצא אויטאריטעט גדול אילנא רברבא... מ. ברדיטשבסקי המלגלג באוצר הספרות בלהג הרבה, אשר תקוק בו הנפש היפה, על כל הנושאים את דגל הלאומיות ותושד בכשרים כמה שאין בהם, גם הרבנים גאוני זמננו אשר לבם לציון חשודים בעיניו כי בשביל שקל כסף הם דורשים בשבח הישוב ואחרי בצעם לבם הולך. ב„ישרה“¹ תושב כי אם ברדיטשבסקי שלח את לשונו לדבר ככל העולה על רוחו וגד הרעיון הקדוש, רעיון הישוב, יזדעזע עולמו של הישוב ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה וכל הגשבעים לדגל הלאומיות והיהדות יסוגו אחור. את מאמרו של ה' ברדיטשבסקין קרא „השקפת משכילי עמנו באירופא בדבר תנועת הישוב“, כאילו כל משכילי עמנו וחכמי ישראל משקיפים על תנועת הישוב כברדיטשבסקי. האם גם דעת החכמים הגדולים כהחכם זקן בית ספרותנו אר"ז מול המליץ, והחכם המפואר אשר נהירין לו שבילי הישוב ליליענבלום, והרב החכם הכולל ר' צדוק הכהן מפאריס תכון עם ה' ברדיטשבסקין“.

גיטלסון הוסיף להתקיף את שרהזון ולפגוע בו, ובבניו, אישית. על „העברי“ אמר שהיה „נוח לספרותנו שלא נברא משנברא, ועכשיו שנברא ראוי לכל איש יהודי ישר הולך בעל מדות ישרות לקרוא לו: „צא טמא!“ כי מכתב עתי ב„העברי“ וכיוצא בו מטמא את הידים ומטמטם את הלב, להביא בלבו של אדם פחיתות המדות, כמלשינות, שקרים רכילות ודברי הבאי, גוזמות והפלגות, כנודע למבין בספרותנו העברית“ וכו', וכו', וכל זה בעטיו של מאמרו של ברדיטשבסקי, שהרגיו את הכותב ואת חובבי ציון. עורך „העברי“ היה המשורר גרשון רונצווייג, אבל כפי הנראה לא היתה לגיטלסון חימה עליו, ובמאמר המוסגר אמר: „לדאבון לבבנו, גם הסופר ה' גרשון רונצווייג התמכר בעד ככר לחם“ וכו', כאילו כיוון להעמידו על האמת ולהחזירו למוטב. והעיר על זה שור: „אמנם גם אנחנו השתוממנו לראות את ה' רונצווייג, אשר הוא עתה עורך להעברי, ואשר התיימר תמיד להיות חובב ציון בלב ונפש, להביא את המאמר של ברדיטשבסקי אשר גערבער [גרבר] אספהו אל ספרו „אוצר הספרות“. כי מי הוא ברדיטשבסקי? הוא נער הולל המתגולל באשפות

* ראה „בצרון“, טבת-שבט, תשכ"ו.
(20) כלומר: שרהזון.

אדיסה²¹). כן כתבו לנו רבים היודעים מה טיבו של עובר זה. ואת גערבער נדע פנים כי הוא רק כחמור הנושא שק ספרים על שכמו. גערבער איננו תלמודי ולא סופר ולא משכיל כִּי־אם איש המוני מן השוק, ואנשים כאלה יורו לנו דעה אם זכר ציון יהיה קודש לנו או לא? אך נדין את ה' רוזנצווייג לכף זכות, כי הוא מוכרח לשמוע בקול אדונו ואת אשר יצוו עליו הוא עושה²².

גם ב"העברי" באה תגובה שלילת על מאמרו של ברדיטשבסקי. עוד לפני התקפת גיטלסון יצא החכם המפורסם ר' יוסף ליב זוסניץ במאמר "השקפה לטובה"²³, להתפלמס עם ברדיטשבסקי, לסתור את בנינו ולבטל את טענותיו נגד חיבת ציון וחובבי ציון. זוסניץ לא השתייך לחובבי ציון, ובראשית מאמרו ידגיש זאת באמרו: "ואקוה נאמנה כי הקורא התם אשר לא ידע לשפוט מישרים לא יחשדני פן הטוני חובבי ציון בשוחד לגונן עליהם, יען כל יודעיני יודעים כי לא נמנית בהברחתם ולא נהניתי מהם אפילו בפחות משהו פרוטה, רק נוכח האמת דרכנו".

בסביבה עויינת של ריב ומדון, מלאה חשדים והשלכת רפש איש על רעהו, אולי הרגיש זוסניץ צורך למסירת מודעה כזו. אולם הוא היה תלמיד־חכם נקי־דעת, איש אמת ורחוק מפוליטיקה, והיה אובייקטיבי במשפטו על ברדיטשבסקי. קיצור מאמרו, שנדפס ב"העברי", לא סיפק את רוחו, ובטרם שניגש לבקרו, ראה לקרוא את המאמר כולו ב"אוצר הספרות". כפי שיספר: "עצם המאמר באוצר ההוא לא נגלה לעיני, על כן גרסה נפשי להתאבה לדעת האיש היחיד, אשר כשליח צבור המשכילים, משכילי עם ישראל, הוצג על הבמה לעיני הקוראים, ולשמוע מה בפיו". דברי ברדיטשבסקי עשו על זוסניץ רושם לא טוב. לא שלית־ציבור היה בעיניו, ולא את "השקפת משכילי עמנו באירופה על אדות תנועת חבת ציון" הביע, כפי הכותרת ב"העברי", כי אם זו היא השקפתו הפרטית ועל דעת עצמו ידבר. זוסניץ מעיר: "קראתי את המאמר עד תמו כן תמהתי, כי אני ידעתי רבים מחכמי עמנו באירופה, שלא מחשבותיו מחשבותיהם בדבר ישוב ארץ־ישראל — — — ואני כאשר שמתי לב אל דברי הסופר ההוא, מצאתי את עצמי מחויב להודיע ברבים, כי חלוקים עליו חבריו על הסופר מ"ב, ואין דעת משכילי עמנו אשר באירופה נוחה הימנו, להכות נדיבים עלי יושר, ובפרט כי אין בפייהו, מראש דבריו עד סופם, נכונה".

לא ראה זוסניץ במאמרו של ברדיטשבסקי מה שראו שלום עליכם, בן־דוד, זוריטס וגיטלסון, הראשון ביקר אותו בעיקר מבחינה ספרותית. השני והשלישי מסרו עובדות שהעיבו את פני ברדיטשבסקי, והרביעי התנפל עליו מתוך אידיאולוגיה חובב־ציונית. גם זוסניץ יצא נגד ברדיטשבסקי מפני שנוכח שלא צדק בטענותיו ובקובלונותיו, אבל דבריו נאמרו בנחת ובכבוד, בלי לזלזל בכבוד ברדיטשבסקי. אמנם גם לא בלי לעג על חשבוננו. הוא ביקר אותו קשה וניתח סעיף אחר סעיף והראה לדעת על הסתירות בדברי עצמו.

21) לא ידע שור, שבעת שברדיטשבסקי פירסם את מאמרו כבר לא היה ברוסיה.

22) "העברי" שנה כ', גליונות 22, 24 (ט"ו, כ"ט כסלו, תרנ"ג).

שהוא צועק וצוח בלי שום יסוד להאשמותיו, והוכיח שבעבודת הישוב אין משום שרלטניות ואחיות-עינים, כפי שברדיטשבסקי רוצה להסיק מדברי אחד העם. זוסניץ גם נגע ב"אמת מארץ ישראל" של אחד העם, שברדיטשבסקי "עשאו כעין בסיס לדבתו", ואומר:

"ועתה נטייל בחר ההוא טליא דרכיב אכתפיה ד"אחד העם" ומסתפי מאוריא דארץ-ישראל, לפי שרואה שם שרלטניה (שארלאטאניות) גם צביעות, ונודעו דעה כי את צל ההרים הוא רואה כהרים, ואינן כי אם אחת — דהיינו הך, ושתייהן ראה בגללי "אחד העם" הרואה במראה לטושה".

הוא עוקב אחרי דברי ברדיטשבסקי ומוסיף לומר:

"פתאום ירד המסך גם הורם, והנה היה ההוא ינוקא לאיש פוליטיקון, וכתרווא קרא בחיל מטעם מלך תוגרמא "שאינו מרוצה בגוף השדוך", בעוד ששלח נציב אמריקה הצפונית דבר למלכי אירופה להשתדל בווג זה(?) ושרי המדינות אשר למלכות בריטניא העלו הדבר על שלחן מועצותיהם(?), ומה לו ללעוג לדברי חז"ל "גורה עבידא דבטלא" מאחר שהאמת אתם, לא יגור ישראל מחמת מלך ושרים, לבוש מסכרם בגללם כי עתה לא זכר אדם את שם ישראל עוד".

"האמנם לא עלה על לב השולטן מעולם לגור מפני הנושאים נס ציונה, ובלא ספק כי לא שמע גם את שמעם, ולו היתה כזאת, או יכלו אלה להתהלל בצדק, כי רבות פעלו, ולא חזה בם צופנו מקסם כוב, כלומר שבלתניה (שארלאטאניות) או צביעות אבל ראה עינים רבים עולים כחומה ועוברים על השבועה... (כתובות ק"א, א') על כן הניא אותם, לבלתי רושש את יושבי ממשלתו".

מאמרו של זוסניץ מתובל בבדיחות ומשלים, ללמד מהם שדברי ברדיטשבסקי הם מבולבלים ומלאים "ערבוב דעת", וכל כוונתו היא "לקעקע ביצתן של חובבי ציון", ומגמתו להציג את כל "המתעסקים ברעיון ישוב ארץ-ישראל להוציאו לפעולות אדם, ערומים ולגלות מומם גם לטפול עליהם כל עוזן אשר לא חטאו ואשר חטאו, אם הוא שייך לענין הישוב או לא שייך, אחת היא לו". ברדיטשבסקי הרגיו ביחוד את זוסניץ בדבריו על הרבנים חובבי ציון שעסקו בישוב ארץ ישראל ועמדו בראש התנועה, ועשה אותם לחונפים וצבועים. זוסניץ הנוח נעשה פתאום קשה ככרזל, וריח אבק-שריפה בדבריו כאילו הוא ערוך למלחמה, לירות חצים ללא פחד ומגור אם ישיב מלחמה עליו. ובקיצפו ירגו: "לא ישבע נחת הנפשט אתך, אם ירגז ואם ישחק, ואף כי לפלות בגד עדיך אשר לבשת בצדק וילבשך לטהר החלאה אשר הבאת אל "אוצר הספרות" ואשר התגנב אל בית "העברי", בהוציאך שם את כל רוחך; אבל מה אעשה וקנאת הקוראים התמימים אכלתני, לכן אמרתי יהי מה ואשיב שטנת "שמשי-ספרא"³² השני אחור, ואם כי כוננו חציו על יתר לירות, כלילית הזו שאיננה מוצאה כלום והופכת על בניה, הנה התייצבתי לו למטרה, ואני לא אירע רע, יען ידעתי כי קשתו רמיה".

כפי הנראה, פגיעת ברדיטשבסקי ברבנים בכלל, וחובבי ציון בפרט, וטענתו "מה לרבנן ולישוב ארץ ישראל", הרגיוה את זוסניץ התורני והחב"די והביאה אותו לכתיבת מאמרו, שבו סתר את דברי ברדיטשבסקי וניפץ את טענותיו והביא לחובבי ציון תועלת יותר מהתנפלויותיהם עליו. בענין הרבנים חייבת ציון נלחם זוסניץ בברדיטשבסקי בהגיון ובהתלהבות, אבל באמצע נפסק המאמר והוויכוח נגמר בראשיתו. בסוף המאמר כתוב "המשך יבוא"

וההמשכים לא באו. ולא ידוע אם זוסניץ לא המשיך לכתוב, או שרהזון הפסיק את פירסום המאמר. בכל אופן, כך היתה קבלת-הפנים ראשונה של ברדיטשבסקי בעתונות העברית באמריקה.

נראה שבימים ההם השתוקק ברדיטשבסקי להתקשר עם עתונות זו. אני למד זאת משתי גלויות שלו מאמצע שנות התשעים ליחזקאל אנוביץ, מו"ל ועורך עתונים עבריים בניו-יורק.

אנוביץ, יליד קולנא וקרובו של נחמיה שמואל ליבוביטש, היה טיפוס המשכיל משנות השבעים — אפיקורוס וכופר באלהים ובדת, וגם באמריקה החזיק בכפירה זו, והיה חבר לאנארכיסטים ובמגמה זו, יותר נכון, בכפירה דתית ערך את ירחונו "האמת" ו"עץ הדעת". הוא עסק ברוכלות וגם השתתף ב"העברי" ובעתונים אחרים שהופיעו בימים ההם באמריקה. בשנת 1894 השתתף עם ליבוביטש בהוצאת "אוצר החכמה והמדע", ובשנת תרנ"ה התחיל להוציא שבועון "הזמן" שנערך בידי יוסף גבריאולוב, שיצאו ממנו עשרה גליונות. "שם" עשה לו ב"האמת" שהוציא בתרנ"ד-תרנ"ה, וב"עץ הדעת", ירחון שני שהוציא, בשנת 1896, במקום "האמת".

אנוביץ זה שלח לברדיטשבסקי את גליונות "הזמן". וברדיטשבסקי הציג את השתתפותו בעתון זה, כפי שרואים מגלוייתו זו.

עורך נכבד!

קבלתי עתונו "הזמן", ותודה.

הנני מקוה כי יואל נא בטובו לכבדני בעליו תמידין כסדרן. עומד אנכי ירחים לפני בחינת הד"ר שלי, אח"כ²⁴) אשוב ברלינה ואחל לעסוק בספרתנו כימי קדם. ונכון אנכי לשרתו אם ימצא חפץ בעבודתי לפי התנאים אשר ישמיעני.

אסיר תודה אהיה לו אם יואל נא לכבדני בהנר המערביי²⁵). "האמת" "אוצר החכמה והמדע"²⁶) ויתר הפרסה המדעית שלכם. בזה הנני אומר שלום לכבודו ולעבודתו.

מכבדו ומוקירו

מיכה יוסף ברדיטשבסקי

כתובתי:

C. and PHIL. BERDYCZEWSKI

Bern, Schweiz.

27 Oct. 95

(24) אחר כך.

(25) ירחון שהתחיל בשנת תרנ"ה להופיע בניו-יורק ויצא, בהפסקות אחדות, עד תרנ"ט.
(26) "אוצר החכמה והמדע לספרות ישראל", רבעון שיצאו ממנו שתי חוברות בשנת תרנ"ד. הראשונה יצאה עלידי נחמיה שמואל ליבוביטש ויחזקאל אנוביץ, והשנייה עלידי ליבוביטש בלבד. על שער חוברת א' היה כתוב: "כולל מאמרים שונים מחכמי זמננו אנשי השם הנודעים לתהלה", ועל חוברת ב': "ליכלל מאמרים שונים מחכמי זמננו, אנשי השם". חוברת א' הכילה 16 ע', והשנייה — 36. בחוברת ב' באו תולדות המצייר מאנה, תמונתו ושירו הבלתי נשלם "סוכת החג" ושירו של יהלל — הכתובת על קבר מאנה.

הגלויה השניה היא בלי תאריך, אבל חותמת הפוסטה היא ברלין
10, 9, 1896(?) (א). גם כתבתו בסוף הגלויה היא בברלין. הוא כותב:

אדוני העורך!

תודה רבה לכבודנו בגלל ירחונו "האמת" אשר הואל נא בטובו לכבדני
בו, והנני מקוה כי לא ימנע את עצמו לכבדני בס תמידין כסדרן.
לא אוכל לחדד כי עולה הוא על ה"אוצר" — אבל גם הוא מלא פרורים
ונתיחות, שברים ומאמרים קטנים בנשימה אחת וכפי הנראה מסופר ועוד —
ולבד זה יש לו צד אחד ולא יותר ולא נמצא בו ספרות, בקרת ושירה כדרך
הארץ.

כן איני תמים דעה עם הפולמיק שלו²⁶) ואין נפשי היפה נוחה מזה.
הנני מקוה כי כבודו יסלח לי על אשר אגיד לו משפטי בפניו כי הנני
מקוה כי כונתו לטובה וישים לבו לשכלול ירחונו לפי הטעם הספרותי הנכון.
הקרא כבודו מאמרי "להיות או לחדול" בהירחון של בריינין?²⁷

זכבדו

מ. י. ברדיטשבסקי

הכרתי את אנוביץ בסוף ימיו, והוא כבר היה אז בבחינת "חוני המעגל",
שחי עוד באווירת שנות התשעים בניו-יורק וגם נשכה, והתפלא עלי שידעתי
את שמו ועתוניו ידועים לי. במסרו לידי את גלויות ברדיטשבסקי התפלאתי
גם אני עליו מה ראה למשוך את ברדיטשבסקי לעתוניו? שאלתיו, אבל לא
ידע לתת תשובה. ויש יותר להתפלא על ברדיטשבסקי שהראה התענינות
ב"האמת" — סמרטוט ספרותי ששירי ה"משורר" אברהם בן מאיר לוריא
התנוססו בו לתפארה, והוא מעיר את אנוביץ לשיכלול הירחון. אולי בקש
אנוביץ האפיקורוס והכופר איזו אחיזה בדעות ברדיטשבסקי המורד, וברדיטשבסקי
ראה ב"יוצא דופן" זה מין אחר בגיטו הניו-יורקי. בכל אופן, שלוש שנים
אחר זה התחיל ברדיטשבסקי להשתתף לפרקים קרובים בעתונות העברית
באמריקה. על זה — במאמר הבא.

26 א) ייתכן 1894, וגלויה זו קודמת לראשונה.

27 הפולמוס עם רוונצונייג ודוליצקי — זלולים ופגיעות בכבודם והוצאת דיבה עליהם.

28 "ממזרח וממערב", שנה א', חוברת א' (תמוז, תרנ"ד), עמודים 93-104.